

СИМПТОМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ДИЗГРАФІЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено порівняльний аналіз сучасних теоретичних та методичних підходів до діагностики порушень письма в учнів молодших класів.

Ключові слова: дизграфія, симптоматика, типовий прояв.

В статті изложено сравнительный анализ современных теоретических и методических подходов к диагностике нарушений письма у младших школьников.

Ключевые слова: дизграфия, симптоматика, типичное проявление.

Проблема дизграфій широко представлена у сучасній науково-методичній літературі в галузі корекційної педагогіки. Досліджені питання етіології, симптоматики та структури порушень процесу письма, розроблені напрями та методологічні підходи до подолання різних видів дизграфій. Системні дослідження, проведені Л.І. Бартеневою, О.М. Корнєвим, Р.І. Лалаєвою, Р.Є. Левіною, Н.А. Нікашиною, І.М. Садовніковою, Є.Ф. Соботович, Л.Ф. Спіровою, Н.В. Чередниченко та іншими науковцями вказують на те, що симптоми дизграфій проявляються у другому півріччі першого – на початку другого року навчання учнів масових та спеціальних шкіл. За даними О.М. Корнєва дизграфія спостерігається у 4,8% учнів 7-8 річного віку; у школах для дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями – у 90,8% учнів (за даними Л.А. Алтухової).

Поряд з цим, у методичній літературі відчувається нестача уніфікованих методик обстеження на предмет виявлення в учнів дизграфії з наступним системним аналізом виявлених симптомів, оскільки саме такий аналіз дозволяє правильно кваліфікувати дефект з визначенням порушеної операції чи функції, що лежить в основі механізму письма [1; 2; 7].

Проведений нами аналіз наукової літератури виявив розбіжності у поглядах науковців на природу і механізми письма та їх порушень. Особливо виразно вони проявляються у поглядах на проблему симптоматики дизграфій. Це дослідження Є.В. Гур'янова, Р. Беккер,

С. Борель-Мезонні, О.М. Корнева, А.І. Косовського, Р.І. Лалаєвої, Р.Є. Левіної, Н.А. Нікашиної, Д.І. Орлової, В.К. Орфінської, І.М. Садовнікової, Л.Ф. Спірової, О.А. Токаревої, Г.В. Чиркіної, С.Д. Яковлевої, А.В. Ястребової та інших. Дослідники виділяють різну кількість симптомів порушень письма (мовленнєвих та немовленнєвих), об'єднують їх у групи на основі різних принципів, відповідно до чого здійснюється остаточна кваліфікація дефекту писемного мовлення.

Логопеди-практики Г.С. Барищук, А.Й. Белая, А.Я. Малярчук, О.І. Сагірова, Н.О. Сєдих та інші відзначають, що дизграфія одного типу в чистому вигляді зустрічається дуже рідко, а загалом вона проявляється як складний симптомокомплекс.

Метою нашого дослідження було виявлення у сучасних діагностичних процедурах стосовно дизграфій типових підходів до симптоматичних характеристик проявів даного порушення.

Нами було проаналізовано діагностичні методики, розроблені А.С. Винокур, Г.С. Барищук, А.Й. Белою, Г.Й. Бліною, Є.М. Гопіченко, Е.А. Данілавічюте, Л.Н. Ефіменковою, Г.А. Каше, О.М. Корневим, Р.І. Лалаєвою, А.Я. Малярчук, Л.Г. Парамоновою, Т.В. Пічугіною, І.Н. Садовніковою, Є.Ф. Соботович, Л.Ф. Спіровою, Л.Ф. Ястребовою. Проведений аналіз показав, що теоретичні розбіжності у поглядах науковців на симптоматику дизграфій відображаються і в прикладному аспекті та проявляються, загалом, у різних позначеннях однакових симптомів та кількісною варіативністю.

Наступним кроком нашого дослідження було застосування даних методик з метою виявлення групи школярів з дизграфіями серед учнів загальноосвітньої школи. Для розв'язання цього завдання ми провели аналіз письмових робіт з української мови у робочих і контрольних зошитах другокласників та запропонували учням додаткові письмові завдання. Аналіз письмових робіт ми проводили із застосуванням схем обліку помилок, запропонованих А.Я. Малярчук [5, с. 96-99] І.М. Садовніковою [6, с.52-64] та О.М. Корневим [3, с. 190-193].

З метою виявлення патології письма нами було обстежено 130 учнів других класів ЗОШ. За результатами обстеження ми визначили 15 учнів з дизграфією (експериментальна група – ЕГ), що складають близько 12% від загальної кількості обстежених школярів.

В учнів ЕГ ми обстежили передумови формування письма (за схемою Л.С. Волкової) з метою визначення ймовірних форм дизграфій. Для цього ми провели збір анамнезу, вивчили медико-педагогічну документацію; дослідили будову і рухливість органів артикуляційного апарату; обстежили звуковимову і фонематичні процеси; перевірили навички звукового аналізу і синтезу; виявили особливості лексико-граматичної та динамічної сторони мовлення.

Останнім етапом нашого дослідження був порівняльний аналіз результатів обстеження усного мовлення учнів з результатами перевірки письма. Це, на нашу думку, давало змогу співвіднести причину порушення письма з відповідним симптоматичним виявом.

Аналіз анамнезів та результати обстеження усного мовлення виявили:

- 1) пренатальну і натальну патологію у 60% учнів ЕГ;
- 2) порушення раннього мовленнєвого розвитку у 93,3% учнів ЕГ;
- 3) у 6,6% дітей ЕГ виявились порушення мовленнєвої моторики;
- 4) у 46,6% учнів ЕГ було діагностовано порушення звуковимови;
- 5) недорозвиток фонематичного сприймання у 13,3% школярів ЕГ;
- 6) у 33,3% дітей ЕГ – порушення функції фонематичної уваги;
- 7) у 53,3% школярів ЕГ – порушення функціонування операцій фонематичного контролю;
- 8) у 93,3% учнів ЕГ виявились несформованими фонематичні уявлення;
- 9) у 93,3% дітей ЕГ – порушені процеси фонематичного аналізу і синтезу;
- 10) у 73,3% учнів ЕГ виявлено обмежений лексичний запас, який не відповідає віку;
- 11) 53,3% дітей ЕГ спостерігались порушення граматичної будови мовлення та недорозвинення зв'язного мовлення.

Таким чином, у 40% дітей експериментальної групи наявне фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (ФФНМ); у 13% учнів виявлене загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) III рівня; у 40% учнів спостерігається нерізко виражене загальне недорозвинення мовлення (НВ ЗНМ); у 7% учнів розвиток усного мовлення відповідав віковій нормі.

Проведення подальшого аналізу дизграфій в учнів експериментальної групи передбачало їх кваліфікацію на основі симптомологічної характеристики. Результати аналізу виявились наступними:

1. використовуючи традиційну класифікацію, запропоновану Р.І. Лалаєвою [4], ми визначили, що у другокласників найбільш виразними є симптоми акустичної дизграфії та дизграфії на основі порушень мовного аналізу і синтезу;

2. симптоми акустичної дизграфії (на основі порушень фонемного розпізнавання) спостерігались у 93,3% школярів. Це такі симптоми, як:

- заміни букв, що відповідають фонетично близьким звукам при їх правильній вимові. Зазначимо, що помилки такого типу спостерігались внаслідок неповної автоматизації кінетико-кінестетичних образів звуків у дітей із нещодавно сформованою вимовою;

- заміни та змішування букв, зумовлені несформованістю фонематичних процесів: порушенням диференціації дзвінких та глухих приголосних (у 93% школярів); змішуванням афrikат між собою та із їх складовими частинами (у 73% дітей); змішуванням твердих і м'яких приголосних (у 73% уч.), свистячих і шиплячих звуків (у 60% уч.); наголошених голосних між собою (у 60% уч.);

4. симптоми дизграфії на основі порушень мовного аналізу і синтезу спостерігались у 93% учнів. Недорозвинення даної функції відображалося на письмі спотворенням складової структури слів та речень у вигляді:

- пропусків букв (у 93% учнів) та складів (у 66% уч.);
- додавання зайвих букв у сполучення приголосних (у 86% уч.);
- неправильного визначення межі між мовленнєвими одиницями: з'єднання слів (у 80% уч.), роз'єднання частин слова (у 40% уч.), порушення маркування межі речення (у 66% уч.);
- повторення раніше написаної букви (персеверації) в межах одного слова і в межах речення (у 73% уч.);
- передчасного написання букви (антиципації) в різних мовленнєвих одиницях (у 73% уч.);
- переставляння букв (у 49% уч.) і складів (у 7% уч.);
- помилкового подвоєння букви (ітерації) – у 33% учнів;
- об'єднання слів зі скороченням звуко-складової структури (контамінації) – у 20% школярів;

5. симптоми оптичної дизграфії виявлено у 66,% учнів. При цьому спостерігаються такі прояви:

- змішування кінетично подібних букв (неправильне з'єднання букв, пропуск елементів або їх неправильне розташування) – у 66% учнів;
- змішування букв за зовнішньою схожістю (у 13% дітей);
- дзеркальне написання букв (13% учнів).

6. симптоми аграматичної дизграфії виявлені у 53,3% школярів. У письмових роботах даних школярів зафіксовані такі дизграфічні прояви:

- порушення граматичного зв'язку слів у реченні: керування (у 46% учнів) та узгодження (у 20% уч.);
- порушення норм словотворення і граматичної словозміни (у 53% уч.);
- неадекватне вживання прийменників (у 33% уч.);

7. симптоми артикуляторно-акустичної дизграфії спостерігаються у 47% школярів експериментальної групи. Порушення звуковимови у цих дітей відображалося на письмі замінами, змішуванням і пропусками відповідних букв. У даному випадку діяв принцип „пишу, як говорю”.

Використовуючи класифікацію І.М. Садовнікової [6], ми виявили у дружокласників загальноосвітньої школи такі види дизграфій:

- 1) дизграфії, пов'язані з порушенням усного мовлення – у 33% учнів; у них на письмі відображались порушення звуковимови та фонематичних процесів, або лексико-граматичної системи.
- 2) дизграфії, пов'язані з порушенням просторового орієнтування – у 6,7% учнів; типові симптоми – змішування букв за оптичною та кінетичною подібністю, спотворення букв, труднощі орієнтації на сторінці зошита, недотримання робочого рядка, дзеркальне письмо;
- 3) змішані форми дизграфій виявлені у 60% дітей ЕГ: у цих випадках поєднувались симптоми попередніх двох видів дизграфій.

За класифікацією О.М. Корнева [3], у молодших школярів діагностовано наступні види специфічного порушення письма.

1. Дизграфії, внаслідок порушень мовного аналізу і синтезу – елементи даного виду спостерігаються у 93% учнів.

2. Фонематичні дизграфії – виявлені у 73% учнів. На відміну від класифікації Р.І. Лалаєвої, автор не відносить до даного виду дизграфій заміни та змішування приголосних звуків у слабкій позиції. Ці симптоми, на думку О.М. Корнева, свідчать про наявність морфологічної дизорфографії.

3. Диспраксічні (моторні) дизграфії виявлені у 66% учнів. У даній категорії учнів часто спостерігаються змішування оптично подібних букв (у 13% уч.) та змішування букв, подібних за написанням (у 66% уч.).

4. Паралалічні дизграфії – спостерігаються у 46% учнів-дизграфіків. Порушення звуковимови у цих школярів відображається замінами та змішуваннями відповідних букв на письмі.

5. Морфологічні дизорфографії – виявлені у 93% дітей. До даного виду порушення автор відносить помилки словотворення та неадекватного вживання слів (у 53% уч.), а також заміни та змішування букв, які позначають голосні та приголосні звуки у слабкій позиції (93% учнів).

6. Синтаксичні дизорфографії – виявлені у 46,6% обстежуваних. У письмових роботах цих школярів спостерігаються помилки граматичного узгодження слів у реченні, неправильного вживання прийменників.

Порівнюючи результати обстеження усного та писемного мовлення учнів ЕГ ми переконалися, що вади звуковимови (у 46% дітей) та фонематичних процесів (у 93% уч.), а також недорозвинення лексичної

(у 73% уч.) та граматичної складової мовлення (у 53% уч.) в усіх випадках позначились на процесі оволодіння учнями писемним мовленням.

Узагальнюючи результати комплексного обстеження ми сформулювали логопедичні заключення і виділили певні групи школярів.

До *першої групи* увійшли учні з дизграфією, яка зумовлена ФФНМ (шість учнів – 40%). У цих дітей спостерігаються порушення звукової сторони мовлення та недорозвинення фонематичних процесів, які перешкоджають своєчасному формуванню передумов до спонтанного оволодіння практичними навичками аналізу і синтезу звукового складу слова. Ці недоліки відображаються на письмі у стійких замінах та змішуванні букв, що позначають фонетично близькі звуки (свистячі-шиплячі, дзвінкі-глухі, тверді-м'які, сонорні [л-р]), у спотворенні складової структури слова.

У *другої групи* увійшли учні з дизграфією, зумовленою ЗНМ III рівня та НВ ЗНМ (вісім учнів – 53,3%). У цих школярів спостерігається системний дефект, при якому розглянуті вище наслідки порушення звуковимови додатково ускладнюються наслідками порушення лексико-граматичної будови мовлення. Тому поряд із замінами, пропусками та перестановками букв і складів, додаванням зайвих букв на письмі у дітей спостерігаються аграматизми.

До *третьої групи* увійшли учні з оптичною дизграфією, яка проявляється у чистому вигляді у 7% дітей. Елементи оптичної дизграфії спостерігаються також у 50% дітей першої та 75% учнів другої груп. Недорозвинення оптико-просторових уявлень у цих школярів проявляються у замінах оптично та кінетично схожих букв на письмі.

Такий поділ дозволяє диференційовано комплектувати логопедичні групи та в подальшому планувати корекційну роботу, спрямовану на подолання дизграфії у молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Бартенєва Л.І., Парасоцький О.В. Основні напрями діагностики дизорфографії у молодших школярів з НЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць. Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 166 с.
2. Данилавичюте Э.А. Диагностика речевой готовности ребенка к усвоению фонетического принципа письма // Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Собонович, Л.Е.

Андрусишин, Л.И. Бартенева и др. – К.: ПП „Компанія „Актуальна освіта”, 1998. – С. 84-91.

3. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: Учебно-методическое пособие. – СПб.: ИД „МиМ”, 1997. – 286 с.
4. Лалаева Р.И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников: Учебное пособие. – СПб.: СОЮЗ, 1998. – 224 с.
5. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.
6. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 256 с.
7. Спирова Л.Ф., Ястребова А.В. Дифференцированный подход к проявлениям нарушений письма и чтения у учащихся общеобразовательных школ // Дефектология. – 1988. – №5. – С. 3- 9

In article presents the analysis of theoretical and methodological approaches to the diagnosis of disorders of writing in the junior pupils.

Keywords: dyzhrafiya, symptoms, typical manifestation.

Отримано 06. 12.2010 р.